

OBNOVA

ČASOPIS ZA KULTURU, DRUŠTVO I POLITIKU

TEMA BROJA:
KOMUNIZAM I SOCIJALIZAM

Broj 13

Zagreb, listopad 2020.

Obnova
Časopis za kulturu, društvo i politiku

Nakladnik

Udruga „Obnova“
Ogranak Matice hrvatske u Velikoj Gorici

Za nakladnika

Marko Paradžik

Glavni i odgovorni urednik

Marko Paradžik

Voditelj uredništva

Davor Dijanović

Uredništvo

Goran Dejanović

Edin Muftić

Marin Sabolović

Urednik rubrike „Umjetnost“

Ante Brešić Mikulić

Tajnica uredništva

Nera Meštrović

Znanstveni odbor

dr. sc. Krunoslav Brčić-Kostić, Institut „Ruđer Bošković“
doc. dr. sc. Tado Jurić, Hrvatsko katoličko sveučilište
prof. dr. sc. Stipe Kutleša, Institut za filozofiju
doc. dr. sc. Petar Tomev Mitrikeski, Fakultet filozofije i religijskih znanosti

Recenzenti

prof. dr. sc. Tihomir Hunjak, professor emeritus

prof. dr. sc. Mijo Korade, professor emeritus

doc. dr. sc. Vlatka Vukelić

dr.sc. Matijas Baković

Lektura

Tihana Pšenko Miloš

Grafički dizajn, prijelom i priprema za tisak

Tomislav Mustač

Fotografije uz članke vezane uz temu broja

Nera Meštrović

Tisak

Tiskara Zebra

ISSN

1849-0697

Mrežne stranice

www.obnova.com.hr

E-pošta

casopis.obnova@gmail.com

Autori

Dominik Andreić, univ. bacc. hist. ....dominik.andreic.hr@gmail.com
Goran Andrijanić, mag. novinarstva .....goranan@gmail.com
Lucian Borić, mag. croat. ....boriclucian@gmail.com
Ante Brešić Mikulić, mag. art. ....ante.b.m@hotmail.com
Anton Cetin, akademski slikar.....acetineve@sympatico.ca
Ivan Knezović, student prava.....ivanknezovic92@gmail.com
Damir Kopljar, bacc. hist. ....damirhuawei14@gmail.com
Andrej Kozina, univ. bacc. croat. et phil. ....akozina2@gmail.com
Dino Ljubić, univ. bacc. ing. naut. ....uvelavristina@gmail.com
Leo Marić, mag. hist. ....leomarić91@gmail.com
Franjo Matanović.....franjomatanovic@gmail.com
Danijel Mataković, student ekonomije.....danijelmatakovic@gmail.com
Nera Meštrović, mag arch., mag. ling. ....nera.mestrovic@gmail.com
Ivo Mišur, mag. ing. ....ivo.misur@gmail.com
Ivan Novokmet, mag. nov.....ivannovokmet88@gmail.com
Marko Paradžik, mag. iur. ....theodospara@gmail.com
Ivan Pepić, mag. pol., mag. stud. eur. ....ivan.pepic@idpi.ba
Igor Petrić.....igorpetric1@gmail.com
Davor Stipan, mag. hist. art.....davorstipan@gmail.com
Dražen Stojanović, vjeroučitelj.....drazen_rama@hotmail.com
Dominik Tomić, student PMF-a.....dominiktomic848@gmail.com
Jure Trutanić, mag. hist., mag. paed.....jure.trutanicfst@gmail.com
Mate Vodarević, mag. iur.

SADRŽAJ

	Riječ urednika	7
TEMA BROJA	Goran Andrijanić RAZGOVOR S RYSZARDOM LEGUTKOM	14
	Dominik Tomić SOVJETSKA RUSIFIKACIJA SREDNJE AZIJE	23
	Damir Kopljar RAZGOVOR S JOSIPOM MIHALJEVIĆEM	37
	Leo Marić SOCIALISM ACROSS THE IRON CURTAIN: SOCIALIST PARTIES IN EAST AND WEST AND THE RECONSTRUCTION OF EUROPE AFTER 1945 (JAN DE GRAAF)	47
	Marko Paradžik RAZGOVOR S VLADIMIROM ŠUMANOVIĆEM	58
	Lucian Borić POVIJEST GOLOG OTOKA (MARTIN PREVIŠIĆ)	69
	Dominik Andreić RAZGOVOR S JOSIPOM JURČEVIĆEM	80
RAZNO	Ivan Knezović CARL SCHMITT, MARAKEŠKI SPORAZUM I ISTANBULSKA KONVENCIJA	107
	Ivan Pepić HAŠKI KRIVOLOV: ANALIZA DOKAZA O CILJEVIMA ZAJEDNIČKOGA ZLOČINAČKOGA POTHVATA U PREDMETU IT-04-74 (MIROSLAV TUĐMAN)	128
UMJETNOST	Anton Cetin PRIKAZ RADOVA	145
	Dino Ljubić THE LAST DOOR - PIKSELIZIRANI SVIJET LOVRCRAFTA I LYNCHA	157
	Ante Brešić Mikulić STAROKATOLIČKA CRKVA U BOGOMOLJU NA OTOKU HVARU	160
	Andrej Kozina 1917.	170
	Nera Meštrović URBANO ISTRAŽIVANJE – KOMENTAR UZ FOTOGRAFIJE 13. BROJA OBNOVE	177

Davor Stipan BOTTICELLI	189
Davor Stipan ASSUNTA	193
Ivo Mišur CRTICE S ISTOKA	197
Dominik Tomić QUIANG	213
Danijel Mataković ZEMLJA JE BILA CRVENA	218
Mate Vodarević ANTIŠA	220
Franjo Matanović IZNAD SUMRAKA	232
Igor Petrić SPOZNAJA NEMOGUĆEG - (PUTOVANJE KROZ PROŠLOST, MALO LIJEVO, MALO DESNO I NATRAG)	233
Dominik Tomić U ŠETNJI KRAJ MARXOVA EPITAFI	237
Franjo Matanović OGLEDALO U KOMUNIZMU	239
Jure Trutanić ANTEMURALE CHRISTIANITATIS	240
Ivan Novokmet OJ SINE RODA HRVATSKOGA	241
Jarmila Gospodnetić RIBOLOVAC	242
Dražen Stojanović MEMENTO MORI	244

JAN DE GRAAF

***SOCIALISM ACROSS THE IRON CURTAIN:
SOCIALIST PARTIES IN EAST AND WEST AND THE
RECONSTRUCTION OF EUROPE AFTER 1945***

Cambridge: Cambridge University Press, 2019., xii + 320 str.

Autor: **Leo Marić**¹

U gledni sveučilišni nakladnik Cambridge University Press objavio je početkom 2019. knjigu mladoga nizozemskoga povjesničara Jana de Graafa, *Socialism*

across the Iron Curtain: Socialist Parties in East and West and the Reconstruction of Europe after 1945. Riječ je poredbenoj povijesti četiriju socijalističkih stranaka u burnom razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata: Francuske sekcije Radničke internacionale (*Section française de l'Internationale ouvrière*, SFIO), Talijanske socijalističke stranke proleterskoga jedinstva (*Partito Socialista Italiano di Unità Proletaria*, PSIUP), Čehoslovačke socijaldemokratske stranke (*Československá sociální demokracie*, ČSSD) i Poljske socijalističke stranke (*Polska Partia Socjalistyczna*, PPS). Riječ je o strankama koje su tada bile glavne predstavnice socijalističke politike u svo-

¹ mag. hist., leomarić91@gmail.com

jim zemljama te, uz komunističke i katoličke stranke, igrale ključnu ulogu u prvim poslijeratnim vladama.

Knjiga se sastoji od deset poglavlja, uključujući uvodno i zaključno, opsežne bibliografije i kazala. Na 320 stranica s 943 bilješke autor je iznio cjelovit pregled povijesti francuskoga, talijanskoga, čehoslovačkoga i poljskoga socijalizma u drugoj polovici 1940-ih s posebnim naglaskom na njihov odnos s komunistima i sudjelovanje u poslijeratnoj obnovi svojih zemalja.

U uvodnom poglavlju (str. 1 – 12) Graaf objašnjava temeljne motive za bavljenje temom te postavlja nekoliko izazovnih istraživačkih pitanja. Navodeći radove povjesničara Jana Grossa i Martina Conwaya, koji su tvrdili da je poslijeratna politička dominacija komunista u Istočnoj Europi i kršćanskih demokrata u Zapadnoj Europi bila determinirana društvenim promjenama koje su se dogodile u međuraću i tijekom Drugoga svjetskoga rata, Graaf se pita možemo li uzrok slabosti socijalističkih stranaka u poratnom vremenu tražiti u istim tim promjenama. Izbjegavajući zamke stare hladnoratovske historiografije, autor također postavlja pitanje kako objasniti velike sličnosti socijalističkih stranaka koje su nadilazile blokovske razlike europskoga Istoka i Zapada. Osim u tematskom smislu, Graafovo je istraživanje paneuropsko po svojem značaju i kad su u pitanju korištena literatura i arhivski izvori: uz literaturu na engleskom jeziku, naravno, nizozemski je povjesničar rabio i građu na francuskom, talijanskom, poljskom, češkom i njemačkom jeziku.

Primjenjujući komparativni pristup, Graaf je uočio da i one razlike koje su postojale između četiriju socijalističkih stranaka nisu bile vezane uz pripadnost zapadnoj ili istočnoj Europi, pa su tako, primjerice, talijanski socijalisti dijelili više sličnosti u pristupu svojim komunističkim partnerima i u poimanju demokratskoga sustava

s poljskim nego s francuskim socijalistima. Istodobno, čehoslovački socijaldemokrati više su zajedničkoga kada je riječ o političkoj retorici i strategiji imali s francuskim socijalistima na drugoj strani europskoga kontinenta nego sa socijalistima u susjednoj Poljskoj. Kako bi objasnio uzroke toga, u prvom poglavlju, pod naslovom „The National Road to Socialism“ (str. 13 – 52), on donosi kratki pregled povijesti francuskoga, talijanskoga, čehoslovačkoga i poljskoga socijalističkoga pokreta od njihova nastanka pa do dolaska na vlast pred sam kraj Drugoga svjetskoga rata. Različit povijesni razvitak – u okviru parlamentarne demokracije (kao u slučaju francuskih socijalista i čehoslovačkih socijaldemokrata) ili autoritarnih sustava (kao u slučaju talijanskih i poljskih socijalista) – uvjetovao je i različit odnos prema pojmu demokracije u razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata, pa su tako poljski i talijanski socijalisti pokazivali veću spremnost na prihvaćanje komunističke „narodne demokracije“ i s odobravanjem gledali na gušenje antikomunističkoga otpora u Istočnoj Europi, dok su francuski socijalisti i čehoslovački socijaldemokrati zauzimali oprezniji stav prema svojim komunističkim partnerima u vlasti.

Uz iznimku talijanskih socijalista, i francuski SFIO, i poljski PPS i čehoslovačka ČSSD u poslijeratnom razdoblju bili su bitno drukčiji nego u međuraću, prije svega u kadrovskom smislu. Sve tri navedene stranke „lustrirale“ su velik dio članstva koji je tijekom 1930-ih surađivao s autoritarnim režimima u svojim zemljama (PPS), odnosno koji su tijekom Drugoga svjetskoga rata surađivali s njemačkim okupatorom (SFIO i ČSSD) pa je novi vodeći kadar zapravo većinom predstavljao predratno radikalno lijevo krilo tih stranaka. Nije stoga čudno da su četiri socijalističke stranke u neposrednom razdoblju nakon dolaska na vlast u svojim društvenim

i ekonomskim zahtjevima bile mnogo radikalnije od komunista i zapravo predstavljale krajnju ljevicu u koalicijskim vladama. Tek s protokom vremena, a osobito nakon osnivanja Kominforma u rujnu 1947., komunističke su partije počele s konsolidacijom svoje vlasti (u Poljskoj i Čehoslovačkoj), odnosno zagovaranjem radikalnije preobrazbe društveno-gospodarskih odnosa (u Italiji i Francuskoj), a vezano uz to i s vršenjem pritiska na socijaliste da se ujedine s komunistima ili barem pristanu na užu političku suradnju. Godine 1948. poljski socijalisti i čehoslovački socijaldemokrati bili su naposljetku prisiljeni na priključenje komunističkim partijama, a iako do toga u Italiji i Francuskoj nije došlo, PSIUP i SFIO svejedno su ubrzo izgubile na političkoj važnosti i ostale u sjeni mnogo jačih suparnika iz Talijanske komunističke partije i Francuske komunističke partije.

Drugo poglavlje, naslovljeno „Bread, Butter, and Egalitarianism“ (str. 53 – 82) govori o odnosima između socijalističkih stranaka i njihove radničke biračke baze u Francuskoj, Italiji, Čehoslovačkoj i Poljskoj. Autor je analizirao izvore koji govore o pritužbama koje su radnici u velikim industrijskim središtima Lilleu, Milanu, Plzeňu i Łodžu iznosili na račun socijalističkih vođa i njihove politike. Glavne su brige radnika u poslijeratnom vremenu bile egzistencijalne prirode, posebno zbog uništene industrijske infrastrukture tijekom Drugoga svjetskoga rata i pada životnoga standarda. Radnike su posebno pogodili racioniranje, koje im nije omogućavalo dovoljno hrane za normalan život, širenje trgovine na crno i rast dohodovnih nejednakosti. „Uobičajena primjedba – opisuje Graaf – bila je da su [socijalistički] politički i sindikalni vođe bili toliko zadubljeni u visoku politiku i makro-ekonomski menadžment sada kada su konačno na vlasti da su izgubili osjećaj za stvarne probleme koji opterećuju ljude koje su predstavljali“ (str. 56). Socijalisti i komunisti u Italiji,

primjerice, počeli su sve više radničke sindikate pod svojim utjecajem koristiti za transmisiju vladine politike i kao sredstvo političke komunikacije s radništvom pa su sindikati među radnicima ubrzo bili doživljavani u izrazito lošem svjetlu, a često ih se uspoređivalo i s nekadašnjim fašističkim sindikatima.

Načini na koji su socijalisti opravdavali svoju politiku pred radništvom i pokušali pacificirati radničko nezadovoljstvo tema su sljedećega poglavlja, „Discipline, Sacrifice, and Production“ (str. 83 – 110). Socijalistički su vođe na negodovanje radnika često odgovarali prebacujući krivnju na prisutnost starih „fašističkih“ ili „reakcionarnih“ kadrova u upravnom aparatu, kao i tvrdnjom da, iako su na vlasti, ne mogu činiti čuda. Odbijajući zahtjeve za povećanjem plaća, socijalisti su objašnjavali da bi to dovelo do inflacije koju su isticali kao „istinskoga neprijatelja radničke klase“ i alat desničarske ekonomske politike. Umjesto toga, socijalisti su od radnika zahtijevali disciplinu i žrtvu. U novom socijalističkom društvu, tvrdili su, država je na sebe preuzela mnogo veću ulogu u gospodarstvu, pa i radnička klasa mora biti spremna podnijeti određene žrtve za dobrobit nacije.

Kako su se radnički štrajkovi nastavljali, a socijalisti i komunisti gubili nadzor nad radništvom, štrajkove se ubrzo počelo karakterizirati kao zločin usmjeren protiv „narodne demokracije“ iza kojega stoje reakcionarne snage. Talijanski su socijalisti, dapače, čak i nakon što su izašli iz vlade u jesen 1947. i dalje bili izrazito kritički raspoloženi prema radničkim štrajkovima, optužujući štrajkače da se „ponašaju kao da će revolucija biti za petnaest dana“ (str. 95).

Francuski, čehoslovački i poljski socijalisti nastojali su disciplinirati radnike pozivanjem na produktivnost, ističući da je jedini način za poboljšanje životnoga standarda radničke klase više rada i

povećanje proizvodnje. Produktivnost radnika pokušala se u Poljskoj i Čehoslovačkoj podići posebnim mjerama uvezenima iz sovjetske prakse (tzv. stahanovizam), u sklopu kojih se radnike nagrađivalo s obzirom na količinu obavljenoga posla. U tome se socijalističko inzistiranje na dohotku utemeljenom na učinku sukobilo s radikalno egalitarističkim uvjerenjima njihove radničke biračke baze.

Uz obnovu gospodarstva i infrastrukture, socijalističke stranke bile su posebno zaokupljene moralnom obnovom društva u poslijeratnom razdoblju. Tom se problematikom bavi četvrto poglavlje, „The Moral of the Story“ (str. 111 – 139). Socijalisti su smatrali da poraz Njemačkoga Reicha i njegovih saveznika te rušenje fašista s vlasti nije uništilo fašističku prijetnju u njihovim narodima. Kako je u socijalističkom imaginariju fašizam bio shvaćan kao „otrov“ koji socijalisti imaju zadaću uništiti jer bi se u suprotnom „mogao iznova proširiti poput epidemije na štetu čovječanstva“, vrlo se važnom smatralo borbu protiv svih pojava koje se vezivalo uz taj ideologem. Moralna kriza uzrokovana ratom očitovala se prije svega u nestanku nacionalne solidarnosti kod radništva. Socijalisti su kao lijek tomu vidjeli čistku svih koji su na ikakav način bili povezani s fašizmom ili njemačkim okupatorom, ali i temeljiti preodgoj radništva uz ponovno usađivanje moralnih vrijednosti u društvo. Jedino tako, vjerovali su, moguće je oslabjeti komunistički utjecaj i ponovno preuzeti nadzor nad radničkom biračkom bazom. Ipak, u odnosu prema ostacima bivšega režima uočljiva je iznova razlika između francuskih i čehoslovačkih s jedne strane te talijanskih i poljskih socijalista s druge strane. SFIO i ČSSD, iako su također zagovarali čistke upravnoga aparata, problematizirali su činjenicu da komunisti te čistke koriste za politička imenovanja i širenje svojega utjecaja u institucijama, kao i da ne prezaju od korištenja pripadnika bivšega

režima. Nasuprot njih, PSIUP i PPS glavnoga su neprijatelja vidjeli u fašističkim kadrovima u sigurnosnim službama (PSIUP), odnosno u antikomunističkom oružanom otporu kao ostatcima predratnoga autoritarnoga režima (PPS), pa su bili spremniji prihvatiti radikalne čistke i komunističko kadrovanje u sigurnosnom sustavu.

Kao posebno „rizične skupine“ poslijeratni su socijalisti vidjeli žene i mlade. Velika smrtnost muškaraca tijekom rata i povećanje broja žena na tržištu rada bitno je promijenilo strukturu radničke klase. Ako su u određenoj mjeri i uspijevali u discipliniranju tradicionalne radničke klase, socijalistima to nije pošlo za rukom sa ženama, koje su, vođene isključivo egzistencijalnim brigama i zane-marujući širu političku sliku, bile mnogo češće uključene u radničke štrajkove i manje sklone dati glas socijalistima na izborima. Nadalje, socijalisti su strahovali da je mlađi naraštaj bio pod većim utjecajem fašističke propagande u međuraću i tijekom Drugoga svjetskoga rata, dok su se istodobno za „zdraviji“ dio mladeži borili s komunistima, koji su među mladima imali mnogo veću potporu nego socijalisti.

Peto poglavlje, „The Lessons of the Past“ (str. 140 – 167), objašnjava kako su pouke iz međuraća oblikovale različit pristup komunistima i poslijeratnoj politici općenito među četiri socijalističke stranke. Iskustvo djelovanja pod Mussolinijevom fašističkom diktaturom, odnosno diktaturom maršala Piłsudskog, nagnalo je talijanske i poljske socijaliste da zagovaraju zajednički nastup s komunistima u borbi protiv političke desnice. S druge strane, francuski socijalisti i čehoslovački socijaldemokrati imali su iza sebe više uspješnih koalicija sa strankama centra i umjerene desnice u međuraću pa su u poslijeratnom razdoblju nastojali umanjiti ideološku polarizaciju na ljevicu i desnicu te, uz komuniste, ostvariti suradnju i s građanskim strankama. SFIO je, pak, ubrzo počeo isticati da Francuskoj prijete

jednaka opasnost i od povratka kapitalizma i od uspostave (komunističkoga) totalitarizma, zagovarajući umjesto toga „treći put“. Različit odnos prema komunistima odražavao se i u različitom odnosu prema klasnoj politici. Dok su talijanski i poljski socijalisti svoje birače tražili samo među tradicionalnom radničkom klasom, njihovi francuski i čehoslovački drugovi pokušavali su biračko tijelo proširiti i na građansku srednju klasu, dok su se Francuzi konkretno uskoro usredotočili na stvaranje biračke baze među zaposlenicima javnoga sektora. Naposljetku, četiri stranke gajile su isto tako različit odnos prema pojmu demokracije i pitanju može li socijalizam biti ostvaren unutar postojećega institucionalnoga okvira. Za francuske i čehoslovačke socijaliste političko iskustvo iz međuraća naučilo ih je da institucionalnim putem mogu ostvarivati određene društvene i ekonomske promjene. Nasuprot tomu, talijanski PSIUP i poljski PPS vjerovali su da su rušenje buržujškoga sustava i uspostava ekonomske demokracije preduvjet za uspostavu funkcionalne političke demokracije i, na kraju, socijalističkoga društva.

Na temu različitoga poimanja demokracije među poslijeratnim europskim socijalistima nadovezuje se poglavlje „Elections, Parliaments, and Constitutions“ (str. 168 – 207). U njemu Graaf pobliže objašnjava suprotstavljene poglede na demokratske izbore, na parlamentarno djelovanje te na ustav i načelo ustavnosti. Kao i kod drugih pitanja, i ovdje su talijanski i poljski socijalisti bili ti koji su iskazivali skepsu prema ustanovama „buržajske demokracije“. Međuratna iskustva s izbornim neuspjesima i namještenim izborima koje su provodili autoritarni režimi, kao i nepovjerenje u političku pismenost većinskoga, ruralnoga pučanstva, nagnalo ih je na pesimizam prema izborima i parlamentarnoj demokraciji, a zatim ih gurnulo i u predizbornu koaliciju s komunistima. Istodobno, fran-

cuski i čehoslovački socijalisti bili su poprilično optimistični kad su u pitanju bili nadolazeći izbori, a čak i vrlo loš izborni rezultat koji je uslijedio nije ih pokolebao u volji za samostalnim političkim nastupom. Dapače, izborni su neuspjeh djelomično tumačili povezivanjem s komunistima pa su u vremenu koje je uslijedilo počeli jače naglašavati svoje razlike u odnosu na komunističke stranke. SFIO i ČSSD, vidjeli su zapravo parlamentarnu demokraciju i ustavni poredak kao vrijednosti same po sebi, dok je za PSIUP i PPS parlamentarno djelovanje bilo samo sredstvo za ovladavanje političkim institucijama, a ustavni okvir nužnost koju je dopušteno kršiti ako to zahtijevaju viši, politički interesi.

Kao socijalističku alternativu „buržuskoj demokraciji“ talijanski i poljski socijalisti vidjeli su razne oblike sudioničke demokracije koji su bili poznati pod imenom „narodne demokracije“. U sedmom poglavlju, naslovljenom „Democracy from Below“ (str. 208 – 242), Graaf se pozabavio socijalističkim odnosom prema radničkim vijećima u tvornicama i narodno-oslobodilačkim odborima, koji su bili uspostavljeni neposredno nakon rušenja fašističke vlasti, odnosno oslobođenja od njemačkoga okupatora. Sve četiri socijalističke stranke imale su načelno pozitivno mišljenje o sudioničkoj demokraciji, no PSIUP i PPS u novostvorenim radničkim vijećima i narodno-oslobodilačkim odborima vidjeli su prostor za uspostavu ekonomske demokracije i politički preodgoj radništva i širega biračkoga tijela. Za razliku od njih, francuski i čehoslovački socijalisti strahovali su od komunističke prevlasti u tim tijelima i zagovarali demokratski izbor njihovih vodstva, koja su tada činili lokalni ljevičarski aktivisti. Oni su ta tijela stvorili u vakuumu moći nastalom nakon pada fašističkih i kolaboracionističkih vlada 1944. i 1945. godine. SFIO i ČSSD držali su da se ekonomske i političke promjene

trebaju postići institucionalnim putem uz poštovanje demokratske procedure, odnosno da promjene trebaju biti provođene „odozgo“, a ne „odozdo“, kako su to zagovarali njihovi talijanski i poljski kolege.

Poglavlje „The International Road to Socialism“ (str. 243 – 281) bavi se raspravama koje su se u prvim poslijeratnim godinama odvijale u okrilju međunarodnoga socijalističkoga pokreta o budućnosti socijalizma i odnosu prema komunističkom pokretu. Graaf razlikuje tri temeljne skupine socijalističkih stranaka u razdoblju između kraja rata 1944./1945. i obnove Socijalističke internacionale 1951. godine. Najjaču skupinu činile su britanska Laburistička stranka, koja je u tom razdoblju bila politički najmoćnija i najutjecajnija socijalistička stranka, s tri skandinavske socijaldemokratske stranke i austrijskim socijalistima. Te su stranke imale potpunu dominaciju među radništvom, obnašale su vlast, a uz iznimku austrijskih socijalista bile su i najjače stranke u svojim zemljama. Zbog svojega jakoga položaja mogle su si dopustiti odbijanje bilo kakve suradnje s komunističkim strankama, pogotovo uzevši u obzir da su komunisti u njihovim zemljama bili izrazito slabi. Drugu skupinu činile su socijalističke stranke u Francuskoj, zemljama Beneluxa i Čehoslovačkoj. Iako relativno jake i također dio vlasti, ali kao slabiji partner, te su socijalističke stranke prihvaćale suradnju s komunistima, ali su isto tako isticale važnost očuvanja parlamentarne demokracije i protivile se pokušajima uspostave komunističke diktature. Naposljetku, skupina koju su činile socijalističke stranke iz istočne i jugoistočne Europe te talijanski socijalisti bila je sklona užoj suradnji i zajedničkom nastupu na izborima s komunistima. Rasprave između „desnih“ socijalista, reformista, i „lijevih“ socijalista, revolucionara, ubrzo su eskalirale u sukobe oko ozbiljnih strateških pitanja, koji su vrhunac doživjeli nakon komunističkoga državnoga udara u Pragu

1947. godine. Europski socijalistički pokret raskolio se na dva dijela, a novo će jedinstvo dočekati tek četiri desetljeća poslije, nakon sloma komunističke vlasti u Istočnoj Europi.

U zaključnom poglavlju (str. 282 – 295), Graaf sažima osnovne tvrdnje i zaključke svojega istraživanja i postavlja ih u širi kontekst historiografije o europskom socijalizmu. Hladnoratovski historiografski narativ koji je ustrajao u tumačenju razlika među socijalističkim strankama pozivajući se na podjelu Istok – Zapad uspostavljenu u Europi nakon Drugoga svjetskoga rata Graafova knjiga nemilosrdno je dekonstruirala. „Zasigurno su postojale dvije Europe nakon oslobođenja“, tvrdi Graaf, no „te dvije Europe nisu imale oblik koji poznajemo iz tradicionalnoga hladnoratovskoga prikaza“ (str. 282).

Umjesto binarne podjele na zapadnoeuropske i istočnoeuropske socijaliste, ova knjiga nudi nam daleko složeniju sliku socijalističkoga svijeta poslijeratne Europe, sa savezništvima i sukobima koji su nadilazili Željeznu zavjesu koja se polako spuštala nad kontinent, pružajući uvid u promjenjive odnose socijalista i komunista, kao i polemike vođene među samim socijalistima. Djelovanje francuskih, talijanskih, čehoslovačkih i poljskih socijalista u poslijeratnom razdoblju autor je stavio u širi kontekst njihovih nacionalnih povijesti, objašnjavajući kako su povijesna iskustva tih četiriju stranaka ostavila traga na njihovoj politici u novim političkim okolnostima nakon 1945. i, naposljetku, odredila njihovu daljnju sudbinu. Zbog svega toga Graafova knjiga nije samo vrijedan doprinos historiografiji europskoga socijalizma nego i prava riznica metodoloških uzora za povjesničare svjesne važnosti komparativnoga pristupa u istraživanju suvremene povijesti.